

Áradások Veszprémben és a vidéken I.

(Okok és következmények)

KOVÁCS GYÖZŐ GYULA

Veszprém fő vízlevezetője a Séd folyó.¹ Legfelsőbb forrásai Herend községtől északra a 485 méter magas Somod és Sáralás bakonyi hegyek déli lejtőin erednek. Három erős forrása közül legbővebb a keletre fekvő, amely alig 1–2 ezer lépés után két malmot is hajt, név szerint a Gombás- és Eklézsia-malmokat. A három főer egyesülésénél fekszik a szentgáli legfelsőbb malom 271 méter magasságban a tenger színe felett. Innét útját kelet felé veszi, s mintegy 5 kilométernyi folyás után Bánd községnél, balról a csapberki forrásokkal, jobbról pedig a Szt.-Gaál tövében eredő nagyobb vízzel szaporodik. Esése e tájon oly nagy, hogy a márkói malmot is beleértve, 10 vízi művet, egyenkint közel 3½ méternyi eséssel képes hajtani. S ha még ezekhez adjuk a Gombás- és Eklézsia-malmokat: 8 kilométernyi folyás után vízese 56 méter, melyből közel 50 méter van értékesítve.

Márkónál még egy kisebb eret vesz fel; innen kezdve azonban esése mérsékeltebb, úgy, hogy Veszprém határánál, a csatári hegynél már csak igen hosszú s mesterségesen épített csatorna által lehetett esését kellőképpen emelni. Eddig tart a Séd felső forrásvidéke.

A csatári szőlőktől Veszprémig a keskeny és mély Veszprém-völgy párhuzamos dolomit szikla-láncolata közt halad, 3 kilométernyi útjában 5 nagyobb s 9 apróbb forrás vízzel gyarapodva. A városba érve erős kanyarulattal megkerüli a Benedek-hegyfokot, majd ismét északi irányt vesz, s az Aranyos-völgy közepén 3½ kilométernyi utat téve, eléri a tág jutasi völgyet. Ezen folyásban 5 kisebb-nagyobb forrás vize által tápláltatik. Esése e részen 40 méter, mely 12 vízi-mű hajtására teljesen ki van zsákmányolva. Tekintve e vonalon a források bőségét és nagy számát, méltán tarthatjuk a Sédnek Veszprém határában végig húzódó részét a Séd közép-forrás vidékének.

Jutasnál újlag keleti irányt vesz s 84 kilométernyi folyás után Ósinél egyesül a Kikeri (kéterű) tóból fakadó dús Péth patak vízzel. Ezen részén is több erős

¹ BOLGÁR 1893. 3–11. o.

forrás vízével gyarapodik, amelyek között legnagyobb a már említett ösküi és Kikeri-tóból eredő Péth, a Mikláti és kádártai források, úgy, hogy e részt méltán nevezhetnők a Séd alsó-forrásvidékének. Esése 103,2 méter s így kilométerenként 3,1 méter; 41 vízi művet hajt. Ősinél kezdetét veszi a Nádor-csatorna, mely 119,5 kilométernyi folyás után Szekszárdnál ömlik a Dunába. Esése a hosszú folyamom csak 23,28 méter, így kilométerenként csak 2 deciméter.

Az idősebb molnárok állításai szerint pár évtized előtt kétszer annyi vize volt a Sédnek, mint most, s véleményük szerint a vízmennyiség ily nagymérvű csökkenése a források hiányos tisztításának tudható be. 1891-ben hozzá is láttak a molnárok a bedugult források kinyitásához, de kevés eredménnyel. Ezen eredménytelenség oka pedig részben annak tudható be, hogy elmulasztották párhuzamban a vadárkokat is rendezni, amelyek pedig bedüledezett partjaikkal s begyöpösödött medrükkel nagyban hozzájárultak a víz emésztéséhez.

A fenti gondolatok papírra vetése előtt, még 1891 januárjában Bolgár Mihály² arról értekezett, hogy a sok hó miatt lesz-e vízáradás³ Veszprémben? Mert, ha lesz, úgy az érdek a molnárokat fogja illetni. Hogy miért éppen őket, azt hiszem, nem kell sokáig bizonyítgatnom. Tessék csak a Betekincs völgyön végig sétálni s figyelmesen meg szemlélni azokat az árkokat, a melyeknek rendeltetése lenne a fölös vizet gyorsan és veszély nélkül levezetni; biztosítok bárkit is arról, hogy abban az emberi kéznek, de legkisebb nyomaira sem fog akadni. Míg tehát molnáraink a malom-árkokat a legnagyobb gonddal tisztogatják, mert az adja kenyерüket; mit sem törődnek a vadárkok épségével, s így a környék biztonságával, mert ez nem adja a kenyерüket.⁴

Szinte minden év tavaszán rendeletesleg kellett figyelmeztetni a molnárokat a patakok, malomárkok tisztántartására, a zsilipek, műtárgyak karbantartására. A megyei alispáni hivatal a nagy havazás és a hirtelen bekövetkező nagy hóolvadásból származható veszélyek elhárítása céljából több alkalommal is „fogamatba veendő” intézkedések megtételét rendelte el.⁵

E tárgyban – olvasható a tudósításban – 1886. január 19-én, a vármegyeházán Kovács Imre polgármester, Kletzár Ferenc szolgabíró és Pál Dénes királyi főmérnökkel értekezletet tartott s elhatároztatott, hogy a járások szolgabírái és a rendezett tanácsú városok polgármesterei útján a molnárok pénzbüntetés terhe mellett utasítsanak, hogy a malmaikban, úgy az azokhoz tartozó patakokon,

² Bolgár Mihály (Gyerk, 1861. 09. 01. – Veszprém, 1895. 03. 10.) piarista tanár. Meteorológiai, geológiai, hidrológiai kutatásai, tanulmányai nagyban hozzájárultak a Veszprém városi vízvezeték tervezéséhez és kiépítéséhez.

³ *Veszprémi Közlöny*. 1891. jan. 18. Bolgár Mihály: Lesz-e hát vízáradás Veszprémben? 1–2. o.

⁴ Uo.

⁵ *Veszprémi Független Hírlap*, 1886. jan. 23. A megyei alispáni hivatal... 3. o.

sőt ezek vízárkaiban alkalmazott zsilipeket azonnal jó karba helyezték. Továbbá ugyanez alkalommal a községek elöljárói a patakoknál levő hófuvatok, nemkülönben a községekben fölszaporodott hó eltisztítására utasítottak, a katona-, csendőr- és tűzoltó parancsnokok pedig felszólítottak, hogy vész esetén a hatóság felszólítására segélyt nyújtani szíveskedjenek.

Korabeli időjárási feljegyzésekből és útleírásokból tudjuk, hogy a Séd patak (van, ahol folyóként, sőt folyamként említik) gyakran kiöntött. „Sokat szenved Veszprém fekvése miatt az árvizektől.” – olvasható a Tudományos Gyűjteményben.⁶ Fényes Elek geográfiai leírásában a Sédről az alábbiakat jegyzi meg: „A’ Séd, a’ sz. gáli határban ered, ’s Veszprém városa határán keresztül, Eősínél a’ Sárrétjébe folyik, ’s így kezdetét teszi az esmeretes Sárvíznek. Folyásában számtalan liszt malmokat, pokrócz, szűr kallókat, és egy papiros malmot forgat; azonban hirtelen áradásaival tetemes károkat okoz.”⁷

Az első, Veszprém városára vonatkozó időjárási feljegyzéseket Kecsethy Márton veszprémi püspök⁸ naplójában találjuk. Két „vízzel” kapcsolatos feljegyzése ismert, az egyik, hogy 1544. május 14-én óriási zivatar volt, jégesővel, mely a vetéseket több mérföldnyi kiterjedésben tönkretette, valamint a vadászatról visszatérő Ferdinánd királyt is megzavarta. (Spirae ingens oborta tempestas Regem Ferdinandum cum multis alijs e venatione redeuntem in civitatis fossam vis grandinius deturbavit, sementaque omnia ad aliquot milliaria concussit), a másik pedig, hogy 1546. január 26-án árvíz⁹ volt (Diluvium).

Az 1700-as évek közepén is gyakran lehetett a városban felhőszakadás és a Séd kiöntései miatt árvíz, ugyanis egy ebből a korból ránk maradt feljegyzés szerint: 1750. augusztus 16-án Pillik Mátyás kérésére vették jegyzőkönyvbe Klára leányával 1739. június 8-án kötött egyezségét, amelyről 1750-ben már nem tudtak másolatot kiadni, mert a fölhőszakadás és a nagy árvíz miatt a város prothocolluma, melyben az egyezséget beírták, igen megromlott.¹⁰ (A következő prothocollum¹¹ első bejegyzése: 1741. november 2. Ennek állapota kielégítő, elázás nyomai nem láthatóak rajta, így feltételezhető, hogy az említett időjárási esemény 1739. június 8. és 1741. november 2. között történhetett.)

⁶ OLÁH 1834. 91. o.

⁷ FÉNYES 1836. 420. o.

⁸ KECSETI 1859. 85. o. A feljegyzéseket Réthly is közli az „Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig” című kötetében.

⁹ Mivel a bejegyzés helyet nem jelöl meg, Réthly Antal megjegyzi, hogy valószínűleg a Séd áradt meg.

¹⁰ LICHTNECKERT 207/1-4. 24. o. 1. jegyzet

¹¹ Jegyzőkönyv

Bolgár Mihály gyűjtéséből, feljegyzéseiből tudjuk, hogy 1765. augusztus 16-án „reggeli 8 órakor oly erős záporosó dőlt alá, hogy az utcák rövid pár perc alatt mind víz alatt úsztak; a Hosszú-utcai csatorna hídját elsodorta a sebes ár, s a püspöki gyümölcsös-kertből elragadott almát s körtét kosár számra fogdosták ki a szomszédos lakók.” 1801 július közepétől októberig is gyakori és nagy esőzések voltak „úgy, hogy a Séd ötször öntött ki ez idő alatt, nagy károkat okozva a kertek ültetvényeiben és a kerítéseiben.”

A Szent Anna-kápolna történetéről szóló könyvben¹² olvashatjuk, hogy 1795. augusztus 26-án „nagy felhőszakadás volt, mely a kápolna körül levő teret és a Hosszú-utczát egészen elöntötte. Kiss Adorján, aki reggel lement misézni, a vár felül nem is tudta megközelíteni a kápolnát. Át kellett kerülnie a Simoga-hegyre, ahol a református templom áll, hogy a kápolnához jusson. A víz elvitte a Kiss-ház előtt álló hidat is. Akkor még egy árok helyettesítette a Hosszú-utczai csatornát, melyet Rohonczy alispán építtetett. Ezen árkon vezetett át a híd. A kápolna¹³ eredetileg nem feküdt olyan mélyen, mint most, de a körülötte levő teret és a mellette elvonuló Hosszú-utczát idővel annyira feltöltötték, hogy az utcza és a tér szintje magasabb lett, mint a kápolna platója.”

A Szent Anna-kápolna és a Hosszú-utca (ma Jókai-utca) felső részének elöntéseiért elsősorban az itt húzódó és fedetlen csatorna, az Ördögárok kiöntései a felelősek. A várostól délre, a Füredi-domb környékén lehullott nagy mennyiségű csapadék a Kasza-völgyön folyt le nagy sebességgel a Séd felé, összegyűjtve a környező dombokról lezúduló vizet (villámárvíznek neveznék ma, akkor ezt a kifejezést még nem használták). A Szent Anna-téren a csatorna éles törése miatt a víz folyása lelassult, kilépett a medréből és elárasztotta a környék házait. Súlyosbította az árvízi helyzete, hogy a megáradt Séd nem bírta a „rengeteg” vizet gyorsan elszállítani (emlékezzünk a fel nem húzott zsilipekre), visszaduzzasztotta az Ördögárok vizét, ami fokozta az áradás kártételeit.

Veszprém történetének legemlékezetesebb és legnagyobb katasztrófát okozó árvize is 1803. május 7-én, az előbb említett két hatás, egyrészt az Ördögárokban

¹² FRIEDRICH 1907. 18–19. o.

¹³ A Szent Anna-kápolna... eredeti belső és külső aránya karcsúbb lehetett, hiszen tudjuk, hogy 1924–1926 között történt átépítéskor padlószintjét több mint egy méterrel megemelték. Ennek oka, hogy az Ördögárok (Hosszú-utcai csatorna) beoltóztatása előtt árvizeivel áztatta a falakat, és törmelékével a templom környezetét feltöltötte. [BALASSA-KRALOVÁNSZKY 1983.] A templom tervezet restaurálása ügyében 1925. február 8-án értekezletet tartottak a Szt. Anna iskola tanácstermében. A bizottság tagjai a templomban megtartott helyszíni szemle után kimondták, hogy szükségesnek tartják a templom jókarbahelyezését. Döntés született arról, hogy a templom padlózatát 1 méterrel felemelik, úgyszintén a környékét is, hogy a víz ezentúl be ne folyhasson a templomba. *Veszprémi Hírlap*, 1925. febr. 15.

ömlő tetemes vízmennyiség, másrészt a Séd áradása és visszaduzzasztó hatásaként jött létre. Az Ördögárok korabeli állapotáról Francsics Károly borbélymester emlékirataiban¹⁴ a következőket olvashatjuk: „Az utca napnyugati oldalán álló házak előtt undok árok nyúlott végig, melyben a rondaságnak minden neme volt látható, s amelyet nyáron át néha egy-egy omló zápor tisztogatta, különben annak tisztogatására soha nem gondolt sem előjáróság, sem az utcában lakó lakosok. Később ezen árok helyett is Rohonczi János¹⁵ huzata beboltozott kanálist.”¹⁶

Az első tudósítást a katasztrófáról a *Magyar Kurír* 1803. június 7-i számában olvashatjuk: „Balaton Füredről Pünkösöd havának 26-ik napján, Weszprim városán való által utazásomnak alkalmatosságával, tulajdon szememmel láttam azon romlást, a’ mellyet ott Pünkösöd havának 7-dik napján, négy és öt órakor délután történt felhő szakadás okozott. Tudniillik azon város napnyugoti oldalán általfolyó nem folyó víz; mert azt a’ nevet nem érdemli, hanem patak a’ körül belül fekvő hegyek közt történt felhőszakadásból történt özön víz miatt fel-duzzadván, mindent a’ mit elől-utól ért el-rontott: a’ házaknak oldalait keresztül, a’ kéményeket le-döntötte, a’ kő épületeket-is helyekből ki-mozdította, a’ házakat ’s istállókat bé-töltötte, az azokban talált embereket, barmokat meg-fojtotta, ’s kolduló botra juttatta. Egy szóval, annyi kárt okozott egy két óra alatt, hogy sok esztendőig sem lehet azokat vissza szerezni. – Azok, a’ kik a’ víz áradását jókor észre vették, házaikból ki-futván, a’ magasabb’ helyekre vonták magokat; azok pedig, a’ kiket a’ hirtelen jött árvíz házaikba szorított, abból a’ hejjazaton¹⁷ huzattak-ki fél holtan: barom sok; ember pedig hétnél vagy nyolcnál töb’ el-nem veszett: hanem a’ víz által okozott kár igen nagy, és vissza szerezhetetlen. – Nem csak Veszprémben, hanem töb’ körül belül fekvő helységekben-is sok pusztítást tett ez a’ vízözön.”¹⁸

¹⁴ Francsics Károly (Pápa, 1804. november 30. – Veszprém, 1880. július 4.) borbélymester, emlékiró. Több ezer oldalnyi naplót hagyott hátra, amelyben számos helytörténeti, néprajzi, társadalmi eseményt örökít meg Veszprém életéből.

¹⁵ Rohonczi János (felső-pulyai), (1775. 11. 9. – Veszprém, 1842. 03. 02.) Veszprém vármegye alispánja, 1827–1827-ben konzervatív, 1836-ban diétai vármegyei országgyűlés követe. Az 1824-ben alakult Veszprémi Zenetársaság elnöke és mecénása. A felsővárosi temetőbe temették. VARGA 2009.

¹⁶ FRANCICS 2001. 18–19. o.

¹⁷ Héjazat: a tetőfedés legfelső rétege.

¹⁸ Az eseményről egy évvel később a Magyar Könyv-Ház 22. száma is megemlékezett, átvéve a Magyar Kurír korabeli tudósítását. (Pest, 1804) Némelly nevezetes emberekről. XVIII-dik Betű-rend. 211–212 o.

Az 1803. évi árvizet jelző emléktábla a Jókai utca 13. számú ház falán.

Fotó: Kovács Győző

Véghegyi Dezső 1886-ban megjelent művében¹⁹ a temető, temetkezési helyek felsorolásánál említi a Szent Anna-kápolna alatti sírboltot, ami kizárólag a nemeskéri Kiss család temetkezési helyéül szolgált, de „az ezen sírboltban való temetkezés 1803-ban betiltatott. Ezen tilalomra azon borzasztó árvíz szolgáltatott okot, mely városunkban 1803. évi májushó 7-kén pusztított, s melynek, az épületeken kívül 11 ember is áldozatul esett. Ezen árvíz berontott a szt. Anna kápolnába is, a hol az oltárig emelkedett, a padokat helyükből kiemelte, a sekrestyében a szekrényeket felforgatta és ugyanekkor a sírboltba is beömlött. Ezek folytán a sírbolt is befalaztatott. De hadd beszéljenek az egykorú följegyzések:

Május 7. Emlékezetes nap ez Veszprémben. Délelőtt nyhe déli szél lengedezett, s a láthatáron szanaszét felhőfoszlányok mutatkoztak. A barométer zérus fölött²⁰ egy fokot, a hőmérő 10°R-ot [12,5 °C] mutatott. Délidő után DNy-on sötét felhőket és erős záport lehetett látni, amik ½ hatkor érkeztek Veszprém fölé és ½ nyolcig olyan felhőszakadás zúdult a városra, hogy a megduzzadt Séd partok kiáradt vize elhordta az útjába eső utakat és romba döntötte a házakat. A

¹⁹ VÉGHELY 1886. 207–208. o.

²⁰ Az alap barométer állás 760 higany milliméter, ezt tekintették zérus értéknek. Egy fok vagy vonás a hüvelyk (25,4 milliméter) 12-ed része, tehát 2,1 milliméter, tehát a tengerszintre átszámított légnyomás 762,1 milliméter lehetett

partmenti kerteket a Séd áradása és a szomszédos halmokról leömlő zuhatag kővel és kavicsréteggel borította el; egyrészt az utat és a kőkerítéseket ledöntötte. A püspökségi és Kapuvári-féle kert, az Északabbra fekvő kertek, valamint a mi kertünk is a szemináriumi kert szomszédságában kővel és iszappal volt borítva és kőkerítésünket három oldalról 40 öl (kb. 80 m.) hosszúságban újra kellett rakatnunk. A patakmenti majorsági kert deszkakerítése egyszerűen eltűnt. A Szent Anna kápolna ajtaját bezúzták a mindent elsöprő áradattól odasodort fatörzsek, a beömlő zuhatag megtöltve vízzel a kápolna kriptáját. A kriptát záró kőlapot is felemelte. A víz az oltár asztalának magasságáig megtöltötte a kápolnát, kiemelve helyükből a vízben úszó padokat és felforgatva a sekrestyében a szekrényeket. Az Oltáriszentséget és a kápolna használható felszerelését másnap felhoztuk a mi templomunkba. A Kriptát a megyei orvos jelentésére a vármegye befalaztatta és a kápolna kitisztítása után csak pünkösdkor, e hó 29-én lehetett is újból istentiszteletet tartani. Félő volt ugyanis, hogy a hosszabb időn át a vízben úszó hullák kifolyása ártalmat okozhat. Hasonló esetről Veszprémben emberemlékezet óta nem tudnak. A beomlott házaknak és az árvíznek 11 [tizenegy] emberélet esett áldozatul, ezeken felül az ármosta gödrökben egyes áldozatoknak csak testrészei kerültek elő.”²¹

Természetesen Bolgár Mihály is megemlékezett²² az áradásról és a tragédiáról. Nem a szó szerinti fordítást közli, de igyekszik megvilágítani az esemény hátterét, kiváltó okát. „Május 7-ike igen emlékezetes nap Veszprém történetében. Délelőtt gyenge nyugati szél fúj; az egész látkört szétszórt, ritka fellegek borították. A légsúlymérő egy vonalnyira állott a 0 fok felett, a hőmérő 10 R fok meleget mutatott. Délután a délnyugati határon erős gomolyfelhők kezdtek tornyosulni, 5½ órakor az eső már erősen hullott alá. Esti 8 órakor hirtelen oly erővel tört ki a zápor, hogy a kiáradt Séd a közeli házakat mind halomra dönté. A kertek nem is annyira a folyó víz, mint inkább az esőárcokból iszonyú erővel lerohanó víz által kőtörmelékekkel borítottak el; a kőkerítések összedöntettek, a fakerítések pedig elragadtattak. A Hosszú-utcán az iszonyú, köveket hömpölygető ár betörte a Sz.-Anna kápolna ajtaját, hol még az oltárok is egy-két pillanat alatt víz alá merültek, a sekrestye összes ruhakészlete vízben úszott és tönkrement. Következő napon a szentséget el kellett hozni, s a kápolna alatt levő kriptát a megyei orvos parancsára befalaztatott, nehogy a vízben hosszabb ideig úszó holttestemek kigőzölgései a környékbeli lakókra ártalmasak legyenek. Emberem-

²¹ A veszprémi piarista rendház Historia Domusának feljegyzése a gondozásuk alatt álló Szent Anna kápolna történetével kapcsolatban: az eredeti szöveget Véghelyi Dezső latinul közli, itt a magyar fordítás olvasható.

²² BOLGÁR 1893. 22–23. o.

lékezet óta nem volt ilyen szerencsétlenség Veszprémben. 11 ember fúlt vízbe, részben az összeomló falak alá temetve. A Hosszú-utcai csatorna tisztogatása alkalmával ezen fölül több emberi testrész és állati hulla ásatott ki.”

A korabeli halotti anyakönyvek közül egyedül az evangélikus említ egy személyt, név szerint Koch Györgyöt, aki „a szörnyű és tartós záporral jött hirtelen árvízből félholtan vétegetett ki, ’s kevés szempillantás múlva meghalt és énekszóval eltemettetett.”²³

A *Pillanatképek Veszprém város történetéből* című tanulmányában Földesi Ferenc is megemlíti – a korabeli városi jegyzőkönyvre hivatkozva – a május 7-i áradást. „Május 7-én – ahogy a jegyzőkönyvi bejegyzésekben később olvasható – szörnyű nagy áradás volt. Sok városi lakos jelentős kárt szenvedett, akik megsegítésére többen is adakoztak. Így tett Hudits János tisztartó is, aki 20 forintot adományozott a városi szegények és kárvallottak javára. A kiosztást Bötskey Pál tanácsosra bízta. A tanács július 7-én foglalkozott ismét az árvíz okozta károkkal. Megállapította, hogy az utcák az árvízben megrongálódtak. Helyrehozásuk a tanács megítélése szerint nem csak a városiak feladata lenne, hanem mindazoké, akik azokat használják, így a piaci árusoké is, de kiváltképp az úgynevezett vidéki árusoké. Ezért kérelemmel fordulnak a királyhoz, hogy adja vissza a városnak a piaci helypénzszedési jogát, ami még az 1744. évben megvolt, de amit 1768-ban megvontak a várostól. Ebből a pénzből könnyen fel tudnák újítani a város tönkrement utcáit. Később – évek múlva – elutasító választ kaptak kérelmükre.”²⁴

Az árvíz során megrongálódott a Tumler Henrik²⁵ molnár által szerkesztett, és 1776-ban, Mária neve napján átadott vízhúzó gép is:²⁶ „1803. máj. 7-étől egész júl. 21-ig szünetelt a vízhúzó gép mivel akkor az árvíz okozta rombolások miatt lényeges és nagy költséggel járó javítások eszközöltettek rajta.”

Cholnoky Jenő Veszprém földrajza²⁷ című dolgozatában a következőket írja a Séd áradásairól: „Gyönyörű sziklafok a Szt.-Benedekhegy! Mögötte a hasonlóan sziklás mai várhegy. Lakatlanul a kettő egyetlen hosszú sziklagerinc, amelyet a Séd kanyarog körül északról s némi mélyedés választ el a déli roppant

²³ Köszönöm az információt Lőrinczi Ferencnek.

²⁴ FÖLDESI 2018. 47. o.

²⁵ Tumler Henrik, (Városlód, 1748. 09. 02. – Veszprém, 1835. 05. 27.) molnár, vízépítő mérnök. Vízellátási, malomépítési, vízszabályozási kérdésekkel foglalkozott. Ő fejezte be az apja, Tumler György és Kiss Adorján által tervezett vízhúzó gépezetet, amely a veszprémi várat, később a piacleret látta el az Úrkúti forrás vizével. Tervei alapján épült újjá a Tűztorony.

²⁶ BOLGÁR 1893. 51. o.

²⁷ CHOLNOKY 1912. 199. o.

egyhangú platóvidéktől. A sziklagerinc lábánál is, meg körülötte is több bővizű forrás fakad. A gerincet környezetétől még jobban elválasztani igyekeznek az a kis völgy, amely ma a külső püspökkert táján kezdődik, aztán a veszprémi Kálváriahegy alatt a belső püspökkert mélyedésében, majd a régi városházudvaron keresztül az Irgalmas Nővérek kertjén át jut le a Hosszúutcába, s elválasztja a Jeruzsálemhegyet a Vártól. Ha a Séd nagyon megárad, ezt a völgyet is elönti egész az Anna-kápolnáig, amint azt a Hosszú-utca egyik házában levő vízállás-jelző emléktábla is tanúsítja.”

1806. június 28-án nagy zivatar volt Veszprémben. Este 7 órakor erős jégzápor hullott alá, a diónagyságú jéggömbök némelyike 8 latot²⁸ is nyomott. Ehhez hasonló jégesőre még nem emlékeznek az emberek, olvasható a Piarista Rendhát História Domusában. Elpusztult Jutas, Csatár és Márkó, de tovább nem ment. Akiket földetlen fővel talált a mezőn, azok fejét beverte. A nyugatra néző ablakok mind összetörték. Jóllehet a zivatar csak igen kis ideig tartott, mégis vastagon földte a mezőket a jég. Este 9 órára kiderült az ég. A Séd áradásáról ekkor nem érkezett jelentés.

1808 június 11-én a hosszú és erős szárazság után először esett az eső, 23-án pedig olyan erős záporosó volt, hogy a Séd partján lévő kerteket mind elöntötte a víz. 1820 június 26-án délután és egész éjjel oly sok eső esett, hogy a földuzzadt hegyi patakok vizét a Séd nem tudta tovább szállítani; elöntötte a kerteket, elragadta a kerítéseket, behatolva a lakásokba óriási károkat okozott.

1845 augusztusában Veszprémből²⁹ arról tudósították a Nemzeti újságot, hogy „Aratásunkat jobbadán elvégeztük már megyeszerte – még a Bakony között is. Sem a gabona, sem a széna nem felel meg azon reménynek, mellyel oly édesen biztatánk magunkat a tavaszi napokban... Ugyan is mi a szénát illeti; lapályosabb réteink vízben úsznak sok helyütt jelenleg is; a dombosabb helyekről vagy még renden, vagy boglyákba takarítva sok széna prédájává lett a vízrohannak; sokat pedig a reátorlott iszap temetett el, vagy haszonvehetetlenné tett; és átalán el lehet mondani: hogy igen kevés széna takaríttathatott össze, melyet a huzamos esőzés meg nem feketített, és tápláló erejétől nagy részben meg nem fosztott volna, kivált ott, hol terjedelmesebbek a kaszálók.

Mezeinket hasonlóképp sok helyütt az eső, másutt a dühöngő szél, átalán pedig megyeszerte a hőség rongálta meg. [...] A hőséget hirtelen hideg esős szél váltá fel, és az aratás majd egy egész hétig alakadt. Ez idő alatt itt ott esőszakadások is voltak, és a learatott gabonát kepestől elsodrotta a rohanó vízár; másutt pedig a lábón álló eleséget annyira kirázta az éjjel nappal folyvást dühöngő szél,

²⁸ 1 lat = 17,5 gramm. A jég szemek súlya meghaladhatta a 150 grammot. (15 dekagramm)

²⁹ Hazai 's Külföldi Tudósítások – Nemzeti Újság, 1845. augusztus 8. 496. o.

hogy vetésre untig elég lenne a kihullott szem. Fel is szökkent a veszprémi piacon minden szemes eleség ára.”

1847-ben a Séd kétszer is kiáradt. Az első áradás a tavaszi hóolvadáskor, február 19-én volt, erről Francsics Károly, aki közelről figyelte a megáradt patakat, a naplójában részletesen beszámolt:

„Február 19-ke gyönyörű nap volt, dél felé a nap oly melegen kezdte sütni, hogy féltünk, minden havunk megindul egyszerre, s a Séd mentében majd rombolásokat csinál.

Délután kettőt ütött a tűztorony óra, midőn sétálni indulva borbélyműhely ajtónk eleibe kiálltam. Pár pillanatig gondolkodtam, merre induljak. A piacon s a Hosszú utcán végig, az árvaház előtt el – a mellette fekvő néhány kertek előtt vonuló mély útba – mely a Séd partra vezetete – tértem.

Nem messze a Séd parton innen egy kankalékos [gémeskút] kútágos áll, mely alatt igen természetes, a bő és jó vizet kínáló kút tátong fel a föld gyomrából. Ennek irányában, egy, mind a két oldalán karfákkal ellátott gyaloghíd vezet a Sédre keresztül. Ezen keskeny hídon indulék át, s közepén megállva, a vízfolyással szemközti karfájára támaszkodva bámultam a kis folyam rendkívüli áradását., mely percenként feljebb-feljebb dagadt. Csendes zuhogással hozta – a különben máskor kis folyam – most az egymást érő habos, iszapos hullámokat, s ezekkel közbe-közbe holmi nagydarab fákat és mindenféle vacakot, melyeket itt-ott útjában szedett hátára.

Talán úgy 5 percig bámultam a kis dühöngő folyamot és mélyen merültem gondolatimba. A kisebb-nagyobb hullámok már az alattam fekvő gerendát lobicskolták, s a hidat eldöntéssel fenyegeték. Egyszerre jött az iszapos hullámok közt egy alkalmas nagyságú darab jég, mely a híd középső lábához oly erővel ütődött, hogy a különben jókarban álló hidacsát derekasan megingatá. Kóválygó gondolatim egyszerre kiröpültek fejemből, hátom megborsózdott, s végigfuttotta a hideg egész testemet.

Mint egy villám a Séd parton termettem, hol megállva bámultam a város felé tolokodó hullámok után, melyek közt magamat is képzeltem hempelyegni. Rá-rápillanték a hidacsára is, melyen néhány percek múlva fölül folyt a zavaros víz.”

Réthly Antal *Időjárás események és elemi csapások*³⁰ című művében említi, hogy a Séd 1847. október 25–26-án kiáradt. „Éjjel rettenetes zúgással dühöngött az északi szél, 's a záport, mint hópelyhet föl-fölkorbácsolta a légtengerben. 26-án is folyton tartott az eső. Ehhez még felhőszakadás is járulhatott, mert a városon keresztül folyó Séd megáradt, s 10 órakor d. e. kicsapott medréből, elárasztotta

³⁰ RÉTHLY 1998. 473. o.

a közeli házakat, kerteket. Négy hidat elpusztított, a többit megrongálta; kő- és fakeresztekét kidöntött, szobákban, kamrákban is pusztított. Házat és állatokat vitt magával, a malmokat megrongálta. Többen a padlásra menekültek, az ár du. 5-ig növekedett, 6 után kezdett apadni, s 9 órára már visszatért medrébe.”

Réthly az eseményről szóló híradást a *Nemzeti Újság*³¹ november 2-i számából vette, ahol a tudósító [Dolinczy J.] részletesebben leírja az eseményeket és beszámol a károkról: „Veszprémben október 26-át előző éjen rettenetes zúgással dühöngött az éjszakai szél, s a záport, mint hópolyhet föl-fölkorbácsolta a légtengerben; és ez a rákövetkezett napon is folytonosan tartott. Minek következtében – melyhez felhőszakadásnak is kellett járulni, mint a keserű okozat igazolta – a város sziklás keblén átkígyózó kiseded Séd folyó mindig jobban és jobban növekedett; míg végre déli 10 órakor kicsapva medréből, keresztül kasul dúlt a mentében fekvő házak- és kerteken. Először a hidakat vette ostrom alá, és vagy négyen győzedelmet is vön, míg a többit tetemesen megrongálta; utóbb több szobák és kamarákban kényén uralkodott; – számos kerteket, kő- s faké- rítésektől fosztott meg; mázsákat nyomó törzsöket és szálfákat, ágyakat, konyhai szereket, és házi állatokat ragadott el tajtékozó árjával. Különösen a hátán nyugvó malmokat rongálta meg tetemesen. Több családot a padlásra szorított, számosan vagyonukat az adáz elemtől megmentendő, jajveszékelve kiáltoztak segédkezekért, szóval: mindenki félelmes hangulatban volt... Itt egy édes anya szorította keblére didergő kisedét, egy férj nőjét ragadta ki a veszélyből; ott egy erős kar beteget védett meg a már már berohanó ár fagyos kezeitől; amott pedig bámész népcsoport didergett; míg mások lépcsőt támasztva az emelethez, bútorokat vontak ki az ablakon, biztosb helyre szállítandók?... Mindig jobban növekedett az árvíz egész délutáni 5 óráig; ettől egész 6-ig egyenlő állásban volt; hat után kezdett apadni, esti 9 órakor már kényén vájt medrében szilaj robajjal kígyózott. Nevezetes árvíz volt már Veszprémben 1803-ben, de ezt annál sokkal nagyobbak lenni állítják... És mi volt minden szerencsétlenség mellett a legnagyobb szerencse?... az: hogy nappal történt; mert ellenkező esetben számosan leendettek volna áldozatává a romboló vendégnek; mi azonban jelenleg nem történt!”

Molnár Jánosné a Davidikumról írt dolgozatában a História Domus alapján megemlékezik az október 27-i áradásról és az épületben tett pusztításról: „A Davidikum kertjének végében folydogáló Séd többször megmutatta rosszindulatát a ház lakóinak.³² Először 1847. október 26-án keltett riadalmat. Délelőtt 10 órától

³¹ *Hazai 's Külföldi tudósítások* – *Nemzeti Újság* / *Nemzeti Ujság*, 1847. július-december (42. évfolyam, 513–617. szám) 1847. 11. 02. 584. szám. 696. o.

³² MOLNÁR 2000. 56–57. o.

délután fél 4-ig emelkedett a Séd, medrébe nem fért bele. Nem jelentett akadályt a kert kerítése, eldöntötte, az ajtaját pedig elsodorta. Az épület alsó szintjére is betört. Ellepte az alsó konyhát, az éléskamrát, a borospincében kimozdította helyéről a 10–12 akós³³ tele hordókat. A savanyúkáposztás hordók tartalmát is kiforgatta.³⁴

1850 május 22-én délelőtt 10½-kor vészajtósló fekete felhők tornyosultak a veszprémi égen. S valóban kevés vártatva erős eső és jégzápor hullott alá; a csatornák vizei kiöntöttek; villám villámot ért, a melyek egyike a Csapószeren egy házat föl is gyújtott. A Sz.-Anna kápolnába betört esővíz igen nagy károkat okozott, valamint a kiáradt Séd is a szomszédos kertekben. Az egész hónap egyébként is igen esős volt. – olvasható Bolgár Mihály gyűjtésében.

Bakonyfi 1858. április 4-én írt tudósítást³⁵ a Bakony s Balaton vidékéről a *Vasárnapi Újság* számára a tavaszi áradásokról, azok következményeiről és a szükséges, de meg nem tett intézkedésekről:

„Hanyagságnak tartom azon rossz szokást, mely a régi elavult, megrögzött előítéleteken nyugszik, így őseink mulasztásainál maradván, önmagunkért mit sem teszünk. Hanyagság továbbá: a kötelesség elmellőzése, szántsándékos mulasztása, a munka-órák tétlen elpazarlása. E tekintetben Bakonyvidékünket is éri a méltó vád. Ugyanis csak József s Benedek napok körül kezdett a hosszú télen hullott borzasztó hőtömeg igazán olvadni, míg a vízáradások a malmokra is kártékonyan hatottak, – addig s akkor a mi keletifajú jó népünk egyeseinek szántóföldeit is magokkal sodorták. Az a sok évtizedes tapasztalat, dehogy tanított meg bennünket? Pedig tudjuk, hogy tavasz felé, mint nyár- vagy őszkor, midőn a vizek olvadás, vagy esés következtében a völgy-lapály felé sietnek, mily sok kárt szoktak okozni? Hogy ezt akadályoznók, vagy a víz folyásának útját annyira mennyire kijelölők, nem érünk rá? Pedig midőn a néném asszony két mérczés (egy p. mérő) vetését, a tavaszi áradás helyéről elsepri; így sorban egy-egy helység határán keresztülkaszálva, borzasztó károkat okoz, úgy-e, hogy tehetnénk önmagunkért valamit! És mi még sem! Tekintsétek meg Hollandiának folyamokba, csatornába levezetett vizeit, s kiszárított, a szántásvetésre alkalmassá tett térségeit; nézzétek meg Csallóköznek a vízáradások elleni zsilipeit; eszélyesség, okosság, kötelesség hozták létre ezeket, – tegyünk eképpen a fölebbi baj óvására mi is magunkért valamit; hogy így is kevesebb okunk legyen a nehéz idők elleni panaszra”

³³ Akó: egykori, elsősorban a borászatban használt úrmérték. 1 magyar akó = 53,72 liter.

³⁴ A Szent Dávid királyról neveztetett árvaház történetének jegyzőkönyve 1828–1948. *Historia Domus* 30. MÖLNÁR 2000. 23. jegyzet

³⁵ *Vasárnapi Újság*, 1858. május 9. Bakony s Balatonvidék, április 4-én. 226–227. o.

Egy 1862. június 18-án Veszprém megyéből a *Pesti Napló*-nak³⁶ küldött olvasói levél szerint „Az esőért imádkozó földnépének esedezése végre meghallgatott, tegnap délután elborult az ég, s nyugatról keletirányban megindultak a terhes fellegek, melyek zápor tartalmának közel egy órai szakadása után a földre vert vetések, elragadott s vízben úszó szénarendek felett könnyező természetők aligha így nem sóhajtottak: megjött a várva várt eső, de öröm helyett ez is gyászt, vigasság helyett szomorúságot hozott számunkra. Az áradat által okozott kár nagyságát még nem lehet meghatározni, mert a fekvő vetések még fölemelkedhetnek, s a szénának $\frac{2}{3}$ -a föl volt már gyűjtve, ha nem is mindenütt boglyákba, de legalább petrencék torlatába, s ezeket nem döntötte szét minden réten. Legnagyobb károkat emelkedéses szántóföldeken, s oly völgyekben tett, melyeken át a rohanó árvíz pusztítva tört utat magának. A zápor után nem éltető meleg, hanem szélvész, borongó hideg napunk van, s ma is aligha esni nem fog.”

Veszprémből írták³⁷ a *Pesti Naplónak*, hogy 1864. február 25-én „a hó sebes olvadása következtében árvíz támadt, mely nem csekély pusztításokat okozott. A rohanó víz hidakat szakított el és kárt tett emberben is. A városi malom közelében egy ember fogatával együtt elsodortaték a hullámok által s Veszprémig mosatott. Mind a kocsis, mind lovai áldozatává lettek a pusztító elemnek.”

Az áradásról tudósítást közölt a *Politikai Újdonságok*³⁸ is: „Veszprémben vízárt idézett elő a hó gyors olvadása. A rohanó víztömeg tömérdek kárt okozott, s egy emberélet is áldozatul esett. A városi malom közelében, az eredetileg csekély, de a vízár által hatalmas folyóvá növelt patak árja egy vámosi lakost kocistól s lovakkal együtt elragadott Veszprém felé s miután már több malomnál átvitte, csak a város mellett sikerült kifogni. Az ember meghalt, az egyik ló is elveszett.”

1875 július végén „villámárvíz” pusztított Rátóton. Kálmán István jegyző egy félig tréfás, félig szomorú írást³⁹ juttatott el a *Veszprém* szerkesztőjéhez arról, hogy július 19-én úsztak!

„Mintha látnám: önkénytelenül elmosolyodik levelem kelte olvasásakor. De kérem, ne tessék azt tenni. Nem azt szándékom újságotni, hogy mikint verték agyon a »dicső rátótiak« a »ketyegő fenét«, vagy pedig: hogy húzták fel bikájukat templomuk tornyára akkor, amikor ez utóbbival még nem is bírtak. Ezen »dicső tettek« ma már mind ismeretesek becses lapja tisztelt olvasói előtt s nagyon helyesen tudják azt, hogy ezen »dicső tetteket« voltaképpen nem is mi, hanem az »ösküiek« követték el.

³⁶ *Pesti napló*, 1862. június 24. Veszprém megye, június 18. 2. o.

³⁷ *Sürgöny*, 1864. március 8. Veszprém megyéből írják... 2. o.

³⁸ *Politikai Újdonságok*, 1864. ... Balesetek, elemi csapások. Veszprémben vízárt...

³⁹ *Veszprém*, 1875. aug. 8. Rátóth, július végén.

Aztán politizálni sem szándékom – ezzel a »modern-világ« újabb napi foglalatosságával mi »dicső rátóthiak« – hála az égnek! nem sokat törődünk, praxisból tudván azt, hogy minden ilyen kérdésnek a vége – adófelemelés, ezt pedig ma már annyira megszoktuk, hogy – fel se vesszük.

Mindezeknél ez idő szerint sokkal komolyabb dolgok újságolásával szolgálhatok.

E hó 19-én úsztunk!

Igen is? – De kérem ne tessék félreérteni: nem ám »hajdiná«-ban, hanem – vízben. Ama felhő következtében, mely a fenti napon d. 2–3 óra közt a rátóthi és lókuti határ között leszakadt, s bennünket, mint az ürgéket kiöntött.

A mondott időben sajátságos moraj volt községünkben hallható, mire annak oka felől meggyőződendők, lakházainkból az utcára kiértünk, akkorra már mintegy két akós hordó nagyságban hömpölygött községünk úgynevezett séthi utcáján végig a hegyek közül alá ömlő ár s szomorúan győzöttünk meg arról, hogy helységünk felett iszonyatos felhőszakadás lehetett. – Mire az első ijedség közben eszünkbe juthatott volna lakházaink kapuit s ajtait el barickadírozni, akkorra már minket séthi utcaikat elborított. Udvaraink s többnek szobái, istállói, csürei megteltek vízzel. A nagyvendéglős pinczéjének, vagyis az abban elhelyezve levő »rátóti-nektárnak« megmentését egyedül az ez alkalommal épen községünkben időzött tek. *Vangel Mihály* veszprémi ügyvéd úr buzgalmának lehet köszönni. Miért is meg fogja engedni t. szerkesztő úr, ha nevezett ügyvéd úrnak tanúsított buzgalmaért e helyt »Bachus-hívei« nevében ezennel hálás elismerésemet nyilvánítom.

Az ár körülbelül 3-advél óráig pusztított; a mit útjában talált azt magával ragadta: kutyát, baromfit stb. ez utóbbiak mentésére gondolni még a legéheőbb embertől is örület lett volna. – Réteink egy részét – a legjobb szénatermőket – úgy behordta iszappal s gallyakkal, hogy azt azokról másnap kocsi számra hordták el az illetők. Ezen rétséget úgy tönkre tette, hogy 2–3 év előtt alig lehet az előbbeni állapotba helyezni. – Az okozott összes kár, tekintettel a mostani rossz termésre s így a lakosság jelenlegi szegény voltára, nem csekély s hogy nem nagyobb, ezt Isten után egyedül tek. *Bezerédy Gyula* köztisztlet- s szeretetben álló szolgabíránknak köszönhetjük, ki a múlt évben az utcánkön keresztül futó Séth folyót, többek ellenállása daczára, szabályoztatta.

Adjon a magyarak Istene minden járásnak ilyen derék, fáradhatlan és igazságos szolgabíró!

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- BALASSA László–KRALOVÁNSZKY Alán (1983): *Veszprém*. Panoráma – Magyar városok.
- BOLGÁR Mihály (1893): Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvezéi. I. rész. A Kegyes-tanítórendiek Veszprémi Főgymnasiumának értesítője az 1892–93. tanévről. Közli Takács József, főgymn. igazgató, Veszprém. Kompolthy Tivadar „Petőfi” könyvnyomdája.
- CHOLNOKY Jenő (1912): Veszprém földrajza. *Veszprém múltja és jelene*.
- FRANCSICS Károly visszaemlékezései (2001). Sajtó alá rendezte és szerkesztette: HUDI József. Pápa.
- Dr. FRIEDRICH Endre (1907): A veszprémi Szent Anna-kápolna története, 1724–1907. Veszprém.
- FÉNYES Elek (1836): Magyar országnak, „s a’ hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben. I. kötet. Pest. Veszprém vármegye. 418–465. o.
- FÖLDESI Ferenc (2018): Pillanatképek Veszprém város történetéből, *Veszprémi Szemle*, 20. évfolyam, 2018/3. 29–115. o.
- KECSETI (Kecheti) Márton (1859) veszprémi püspök diáriuma. Szilágyi Sándor: Történeti följegyzések 1481–1752. *Magyar Történelmi Tár* VI. 1859. Pest. 83–87. o.
- LICHTNECKERT András: A polgárjog és a purgerek Veszprémben 1711 és 1767 között. *Veszprémi Szemle*, 2007/1–4. 20–24. o.
- MOLNÁR Jánosné (2000): A Davidikum. *A Séd völgye Veszprémben*. Szerkesztő: Géczi János. Veszprém.
- OLÁH János (1834): Balaton melléki tudósítások barátságos levelekben. Horvát István (szerk.): *Tudományos Gyűjtemény*. 1834/3.
- RÉTHLY Antal (1998): *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1801–1900-ig*. OMSZ, Budapest.
- VARGA Béla (2009): Veszprém város lexikona. Veszprém Veszprém megyei életrajzi lexikon
- VÉGHÉLYI Dezső (1886): *Emléklapok Veszprém város közigazgatási életéből*. Veszprém.